

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 352.415.7(477.58-62).94«1917»
DOI: 10.15587/2313-8416.2019.177194

ТАБОРОВЕ ТА ПОЗАТАБОРОВЕ ПОВСЯКДЕННЯ ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ (РАШТАТ, НІМЕЧЧИНА) У ЖОВТНІ-ГРУДНІ 1917 р.

І. В. Срібняк

В статті йдеться про специфіку таборового та позатаборового повсякдення полонених українців у Раштаті (Німеччина) в жовтні-грудні 1917 р. Чільну увагу приділено висвітленню обставин, які суттєво впливали на інтенсивність культурно-національного життя. Доведено, що громада полонених українців «Самостійна Україна» справляла у цей час конструктивний вплив на всі прояви життєдіяльності таборян.

Ключові слова: полонені українці, табір, громада, Раштат, Німеччина.

Copyright © 2019, І. В. Срібняк.

This is an open access article under the CC BY license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

1. Вступ

Табір полонених українців постав заходами Союзу визволення України (СВУ) у травні 1915 р., який розпочав в ньому інтенсивну національно-просвітницьку працю. Попри те, що переважна кількість полонених українців була зрусифікована – у таборі вже за короткий час виникли нечисленні гуртки українців, які спільно з таборовим Просвітнім відділом СВУ заснували школу для неграмотних, народний театр, хор, оркестр; були започатковані різні освітні курси, видавалась таборова газета «Розсвіт». Вже початку 1916 р. всі українські гуртки об'єдналися в одну організацію – громаду «Самостійна Україна» на чолі з виборними органами з самих полонених. Після цього відбулась реорганізація гуртків у секції, а пізніше – у статутні товариства (драматичне, кооперативне, просвітне та ін.), кожне з яких відповідало за певну ділянку роботи в таборі. Восени 1917 р. провід громади фактично перебрав на себе керівництво усією культурно-просвітницькою та національно-організаційною роботою в таборі.

2. Літературний огляд

Наукова розробка історії табору полонених українців в Раштаті (Німеччина) набула останнім часом виразного динамізму, але першим до неї ще у 1919 р. звернувся один з організаторів культурно-освітньої

роботи у цьому таборі О. Терлецький, яким була підготовлена та опублікована окрема монографія про обставини функціонування цього табору [1]. У другій половині 90-х рр. XX ст. українські історики поновили дослідження історії розвитку української громади табору Раштат, зосередивши при цьому свою увагу на окремих аспектах її життєдіяльності. Важливим для розуміння національно-духовного самоствердження українців цього табору стали праці Олександра і Наталії Сидоренко, присвячені вивченню специфіки функціонування та характеристики тематичного наповнення таборової преси полонених українців, у т.ч. й таборового часопису «Розсвіт» [2, 3]. Цінний фактаж присутній і в працях Л. Кривошеєвої [4, 5].

Проте ці розвідки не вирішували всіх дослідницьких завдань з вивчення специфіки функціонування цього табору, бо в них зокрема не були висвітлені події таборового життя у жовтні-грудні 1917 р. Відтак актуальність цієї статті обумовлена, насамперед, необхідністю залучення до наукового обігу нових архівних джерел, що дозволить повніше відтворити специфіку діяльності української організації «Самостійна Україна» в Раштаті.

3. Мета та завдання дослідження

Мета дослідження полягає відтворенні основних проявів життєдіяльності полонених вояків українців у таборі Раштат у жовтні-грудні 1917 р.

Для досягнення мети були поставлені такі задачі:

1. Охарактеризувати основні вияви таборового і позатаборового повсякдення полонених українців у Раштаті;

2. З'ясувати ставлення полонених до комеморативних практик, які були ініційовані українським активом табору;

3. Встановити особливості організаційно-національної діяльності членів Просвітнього відділу, які відряджались до Раштату за дорученням СВУ.

4. Специфіка функціонування громади полонених українців «Самостійна Україна» в Раштаті (жовтень-грудень 1917 р.)

Восени 1917 р. національно-організаційне життя полонених українців у таборі Раштат значно активізувалось, українська громада «Самостійна Україна» поповнилась новими членами – українцями-самостійниками. Дуже важливим було те, що полонені мали можливість обирати власний таборовий провід – Генеральну раду (законодавчу і контрольну інстанцію), з числа членів якої призначалась Генеральна старшина (виконавчий орган). До складу останньої було обрано 9 осіб, її головою було обрано Т. Пархоменка [6].

На жаль дехто з найактивніших таборових функціонерів не могли втриматись від життєвих спокус, які чатували на зголомнілих на чуттєві втіхи мешканців Раштату у великих містах. Про один з таких випадків йшлося у звітному референту СВУ В. Сімовича (за час від 5 вересня до 22 жовтня 1917 р.) та коротко описувались неморальні вчинки таборян Кречетова (він був режисером таборового Драматичного товариства імені Тобілевича) і Іваницького. Як виявилось, Кречетів деякий час перебував на Волині, проводячи там культурно-освітню роботу, допоки його не було «відіслано звіттю задля (через – авт.) дівчат». В. Сімович не конкретизує суті даної справи, але з контексту його звіту можна стає зрозумілим, що Кречетів був напевно усунутий через надмірну увагу до місцевих волинських дівчат. Після цього рішення німецької влади його було переведено до іншого табору, а в подальшому взагалі відправлено до «карної команди» [7].

«Фігурант» ще однієї делікатної справи – Іваницький разом з головою Генеральної Ради Раштату поручиком О. Рожком, (маючи на це дозвіл комендатури), поїхали до Карлсруе, де обидва замешкали (вже без дозволу) в готелю «Germania», причому «ночували не самі [...], а в товаристві». Знов таки В. Сімович не уточнює, в якому саме «товаристві» провели ніч згадувані таборяни, проте подальша фраза з великою ймовірністю дозволяє розставити всі крапки над «і». Вже наступного дня «власник гостинниці заявив претензію за понижене ніччю ліжко (91 м[арку]), і то листом, який попав може й нарочно у комендатуру» [7]. У цій ситуації Генеральна Старшина засудила поведінку Іваницького та відібрала у нього право на вихід до міста, хоча останній мав великі заслуги перед табором та таборянами (у т.ч. відправлення додому безцензурних листів). Але референт таборової праці капітан Швайцер вдався до гос-

трішого покарання, усунувши його взагалі від роботи в таборі шляхом переведення до Зальцведеля.

На перебігу культурно-освітньої роботи в таборі негативно позначилась й інша обставина, коли у середині листопада 1917 р. до Раштату було переведено близько двох тисяч офіцерів-італійців, для розміщення яких в українців було відібрано кілька «локалів» (бараків, в яких до цього проводилась культурно-освітні заходи для українців). Після цього культурно-освітня та організаційна діяльність у таборі тимчасово майже повністю припинилась, зокрема була закрита таборова школа та згорнута робота практично всіх курсів [8].

До того ж – ті полонені українці, які працювали в українських інституціях, також були змушені припинити роботу, бо їх відрядили «до послуг» офіцерам-італійцям [9]. За суб'єктивною оцінкою члена Просвітнього відділу В. Сімовича – «італійці – це чисте нашествіє, роблять дуже погане вражіння, заводять комерцію, ведуть себе погано (хоч це офіцери)» [10]. Єдиним позитивом для українців було те, що завдяки присутності італійців у таборі діяльність української торгівельної спілки «Єдність» у грудні 1917 – січні 1918 рр. була особливо прибутковою.

Успішній роботі таборової «кустарні», і зокрема її гончарної майстерні, полонені мали завдячувати М. Парашукові, який докладав усієї максимальних зусиль для розбудження творчих здібностей полонених. Будучи членом Просвітнього відділу, він також входив до складу Генеральної Старшини та опікувався усіма таборовими «промислами». І хоча з виїздом навесні-влітку 1917 р. працівників «різьбарня» («Кооперативна різьбарська спілка») припинила свою діяльність, деякі відділи (майстерні) продовжували свою діяльність. Зокрема, за вересень 1917 – січень 1918 рр. у робітні (школі) під проводом М. Парашука було виготовлено 355 різних виробів, які були оцінені на загальну суму 2930,50 марок німецьких (м.н.), задіяним в ній полоненим було виплачено 1515,25 м. н. (50% від їх загальної вартості) [11]. В гончарні, яка теж перебувала «під артистичним проводом» М. Парашука, за той самий термін було виготовлено 598 предметів на загальну суму 2360,50 м. н., з якої працівникам (гончарям і малярям) було сплачено 1313,25 м. н. [12].

Крім того, він запропонував встановити в Раштаті та Вецлярі пам'ятники всім померлим у таборах полоненим українцям, після чого провід українських громад таборів доручив М. Парашуку розробити проекти і виготовити їх макети. Кошти на цю мету збирались усім таборовим загалом, полонені жертвували на будівництво пам'ятника зазвичай від 20 пфенігів до однієї марки (рідше траплялось дві марки і більше) [13], але робили це регулярно, що дозволило акумулювати кошти, на які були придбані частину матеріалу для будівництва пам'ятника. Не залишалась осторонь від цього й Генеральна Старшина табору, яка щомісячно передавала на цю потребу 200 м. н.

9 грудня 1917 р. на засіданні комітету з будови пам'ятника, присутній там М. Парашук ще раз запевнив присутніх, що «не виїде (з табору – авт.) доти поки пам'ятник не буде кінчений» [14]. Він також

взяв на себе справу закупівлі потрібних будівельних матеріалів (зокрема цементу), придбання блоків та іншого інструментів та необхідних приладів. Для цього комітет мав 7797,51 м. н., з яких було витрачено 7747,78, але крім цього комітет здійснював ще й поточні видатки, покриваючи їх з інших джерел [15].

Після цього Генеральна Старшина доручила «мужам довір'я» віднайти на робітничих командах фахових каменярів для будівництва пам'ятника, причому наполягала, що «це мусять бути дійсно фахові люди, які вміють гарно оброблювати камінь», у такому випадку «каменярі дістануть запомогу від будівничого комітету» [16]. Але початку робіт з будови пам'ятника у грудні 1917 р. перешкодили морози, у зв'язку з чим було вирішено їх відкласти.

3 вересня 1917 р. до табору відновилося надходження благодійної допомоги, яка як і раніше розподілялась між таборянами і членами робітничих команд рішенням Центрального комітету (ЦК). За період з 1 вересня і до 31 січня 1918 р. ЦК вісім разів отримував подарунки від різних червонохресних організацій (від Бернського відділення Швейцарського Червоного Хреста (ЧХ), Копенгагенського комітету Московського ЧХ, Київського ЧХ) [17].

Також у таборі чільна увага приділялась й гуманітарно-мистецькій складовій культурно-освітньої роботи, зокрема проводились «Літературні вечорниці», діяв таборовий театр та оркестр, перед полоненими регулярно виступали члени Просвітнього відділу з рефератами про життя та діяльність визначних українських митців, поетів, письменників та драматургів.

5. Результати дослідження

Таким чином є всі підстави стверджувати, що таборове та позатаборове повсякдення полонених українців у таборі Раштат було наповнене конструктивним сенсом, що стало можливим завдяки національно-організаційні діяльності проводу громади «Самостійна Україна» та всіх її товариств. Заходами українського активу табору в таборі були створені всі можливі (в умовах полону та військового часу) для роботи та відпочинку, що дозволяло таборянам успішно долати всі життєві негаразди перебування в полоні, гамуючи свої почуття ностальгії за рідним домом.

6. Висновки

1. Результати діяльності таборових організацій громади «Самостійна Україна» у жовтні-грудні 1917 р. засвідчили їх суттєві здобутки у царині культурно-організаційної роботи, яка провадилась цілком автономно з метою виховання у Раштаті національно свідомих вояків-українців.

2. Громада полонених українців приділяла чільну увагу вшануванню пам'яті тих своїх членів, які внаслідок отриманих раніше ран та хвороб пішли з життя у таборі. Зримим свідченням цьому став збір коштів на будівництво пам'ятника померлим таборянам та його спорудження у 1918 р.

3. У таборі провадилась розмаїта культурно-просвітницька діяльність, до проведення якої активно долучались делеговані Союзом визволення України до Раштату українські митці та просвітяни (М. Парашук і В. Сімович).

Література

1. Терлецький, О. (1919). Українці в Німеччині 1915–1918: історія української громади в Раштаті. Т. 1. Київ-Ляйпциг, 429.
2. Сидоренко, О. (1996). Українська таборова преса часів Першої світової війни: національно-політичні орієнтири. Матеріали 3-го міжнар. конгресу українців. Харків, 207–210.
3. Сидоренко, Н. М. (2000). Національно-духовне самоствердження. Ч. I. Українська таборова періодика часів Першої світової війни. К., 202.
4. Кривошеєва, Л. М. (2006). Бібліотечна справа в таборах полонених українців часів Першої світової війни. Бібліотечна планета, 2, 27–30.
5. Кривошеєва, Л. М. (2007). Релігійне життя військовополонених-українців часів Першої світової війни. Грані, 6, 9–12.
6. Вибори до Генеральної Ради (1917). Розсвіт. Раштат. 25 жовтня. Ч. 71 (136).
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 4406, оп. 1, спр. 27, арк. 2.
8. Розсвіт (1918). Раштат. 24 січня. Ч. 5 (159).
9. ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 33, арк. 44.
10. ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 27, арк. 8–9.
11. ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 25, арк. 17 зв.
12. ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 25, арк. 18.
13. ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 163, арк. 134–148 зв.
14. ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 161, арк. 1 зв.
15. ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 28, арк. 47.
16. ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 164, арк. 1.
17. ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 25, арк. 19 зв.

Received date 09.07.2019

Accepted date 25.07.2019

Published date 30.08.2019

Срібняк Ігор Володимирович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра всесвітньої історії, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053
E-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua